

TÜRKİYE – RUSYA GERİLİMİNİN TARİHSEL KÖKENLERİ

Rüştü Kaya

24 Kasım 2015 tarihinde Türkiye-Suriye sınır hattında bir Rus jetinin sınır ihlali yaptığı gerekçesiyle Türk savaş uçakları tarafından düşürülmesiyle birlikte yaklaşık son on yıldır iyi bir seyir izleyen Türk-Rus ilişkileri bir anda son yüzyılın en kötü dönemini yaşamaya başladı. İki ülke arasındaki ilişkilerin bir anda bu denli gerilmesi ve Rusya'nın Türkiye'yi hedef alan ağır suçlamalar yönelterek hem ulusal hem de uluslararası düzeyde sistematik bir kara propagandaya başlaması aslında son derece iyi giden münasebetlerin tarihi ve jeopolitik bakımdan ne kadar kırılğan bir zemin üzerinde yükseldiğini hepimize gösterdi.

Rusya, 2000'li yılların başından bu yana petrol ve gaz fiyatlarının artmasına paralel olarak içeride de siyasi istikrarı sağlamasının ardından iktisadi ve siyasi bakımdan önemli bir mesafe kat etti. Bu gelişme ile birlikte Ruslar geleneksel genişleme siyasetlerini tekrar dış politikalarının merkezi haline getirdiler. Tarihi süreç incelendiğinde görülecektir ki; son iki yüz yıldır Türkler ve Rusları karşı karşıya getiren temel faktör Rusya'nın bu geleneksel genişleme istikametlerinin bir noktadan sonra Türklerin etki alanlarını tehdit eder hale gelmesidir. Bu bakımdan Suriye üzerinde yaşanan ve Rus jetinin düşürülmesiyle gün yüzüne çıkan bu etki mücadelesi aslında tarihi çatışma alanlarının ve konularının da doğal bir devamı olarak karşımızda duruyor.

Bu tarihi seyre kısaca bir göz atacak olursak, Osmanlı Devleti ve Rus Çarlığı'nın ilk ciddi karşılaşması olan Prut Savaşı, Rusya'nın Büyük Petro zamanında yaşadığı jeopolitik genişleme devresine tesadüf etmektedir. Büyük Petro'nun emperyal arzularını büyük oranda devam ettiren İkinci Katerina dönemine denk gelen Osmanlı-Rusya Savaşı ise Türk-Rus ilişkilerinde önemli bir dönüm noktasıdır. Savaş sonunda 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Kırım Osmanlı'dan ayrılmış ve bağımsız olmuştur. Nitekim bundan on sene sonra da Kırım Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Bu savaşın günümüz açısından ilginç olan önemli bir yanı daha vardır. Savaşın başlama sebebi Lehistan'ın başına kimin geçeceği üzerine verilen mücadeledir. İkinci Katerina'nın desteğiyle başa geçen Kral'a karşı Lehistan'dan bazı soyluların ve milliyetçi grupların Osmanlı'dan yardım istemesi üzerine Osmanlı Fransa'nın da kışkırtmasıyla Rusya ile savaşa girmiştir. Bugün Türkiye ile Rusya arasındaki temel anlaşmazlık konusunun da kabaca Suriye'de yönetim erkini kimin elinde bulunduracağı üzerine olduğu düşünüldüğünde tarihle bugün arasındaki ilginç devamlılık hemen göze çarpacaktır.

1853-56 yılları arasında yaşanan Kırım Savaşı ise hem Türk-Rus ilişkileri bakımından hem de Osmanlı'nın kendini Avrupa devletleri karşısında konumlandırması açısından önemli bir kırılma noktasıdır. Savaşta Fransa ve İngiltere Osmanlı'nın yanında yer almış ve savaş sonrasında imzalanan Paris Barış Antlaşması'nda Osmanlı Avrupa devletler topluluğunun bir parçası kabul edilmiştir. Bugün dahi Avrupa Birliği ile yürütülen üyelik müzakerelerinde Türkiye'nin bir Avrupa devleti olduğunu vurgulamak bakımından Türkiye tarafından bu anlaşmaya vurgu yapılmaktadır. Burada şu tespiti yapmak

mümkündür: Anadolu'ya geldiklerinden beri Batı medeniyeti tarafından büyük bir tehdit olarak görülen, temel genişleme alanı Avrupa istikametine olan, Avrupa devletleriyle yüzyıllarca savaşan Türkler, kuzeyde Rusya bir tehdit olarak büyümeye ve genişlemeye başladığı vakit Avrupa ile olan bu geleneksel mücadele hafızasını bir kenara koyarak Rusya'ya karşı Avrupa devletleriyle ittifak arayışlarına girişmiştir. Nitekim Avrupa devletleriyle ittifakın kurumsal bir çerçeveye oturtulması bakımından en önemli gelişme olarak kabul edebileceğimiz Türkiye'nin NATO'ya üyeliği de yine Sovyet Rusya'nın Stalin ile birlikte kuzeyde önemli bir gelişme kaydetmesinin ardından Boğazlar ile Kars ve Ardahan gibi Doğu illeri üzerinde hak iddia etmesinin sonucunda gerçekleşmiştir. Gerçekten de o dönemde Türkiye'nin NATO'nun 'güvenlik şemsiyesi'ne ihtiyaç duyması çok büyük oranda Stalin'in yayılmacı politikalarının bir sonucudur.

Bu noktada önemli bir tezat da karşımıza çıkmaktadır. Rusya ve özellikle de Rusya'daki Avrasyacı kesimler başından beri Türkiye'nin Avrupa-Atlantik ittifakının bir parçası olmasından rahatsızlık duymakta ve bu konuda Türkiye'yi eleştirmektedirler. Fakat, görüldüğü üzere Türkiye'nin Batı ittifakının bir parçası olmasının temelleri 1856 **Paris Barış Antlaşması'na** kadar gitmektedir ve Türklerin bu pozisyonu almasında da kuzeydeki Rus tehdidi büyük rol oynamıştır.

Kısaca özetleyecek olursak, yukarıda saydığımız Büyük Petro, II. Katerina, Stalin ve Putin dönemlerinin Rusya açısından ortak karakteristiği şudur: Bu dönemlerde baştaki güçlü ve otoriter lider etrafında, bazen dönemsel şartların da yardımıyla, Rusya kendi içinde merkezîyetçi yönetimi pekiştirerek istikrarı sağlayabilmiş, her dönemin kendine has ihtiyaçları doğrultusunda siyasi ve iktisadi reformlar yapılmış, iktisadi büyümeyle birlikte askeri kapasite artmış, sonuç olarak da Rusya dış politikasında genişlemeci ve emperyal bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Elbette Rusya sadece burada zikredilen yöneticiler döneminde atılım gerçekleştirmiş, geri kalanların döneminde ise herhangi bir ilerleme kaydedememiş veyahut gerilemiş değildir. Bütün liderlerin bu tekamül sürecine çeşitli boyutlarda katkısı olmuştur. Bizim özellikle bu şahıslara temas etmemizin sebebi, Türk – Rus ilişkilerinin tarihi seyrinde önemli **kırılma noktalarını** temsil ediyor olmalarıdır.

Bahsetmiş olduğumuz genişleme dönemlerinin öncelikli jeopolitik yayılma güzergâhı Balkanlar, Türk Boğazları ve Kafkasya üzerinden Osmanlı ve Türkiye coğrafyası olagelmıştır.¹ Kuzeye sıkışmış bir Rusya'nın Akdeniz'e, oradan da dünyaya açılmasının ancak bu güzergâhlardan mümkün olacağı düşünüldüğünde coğrafi bakımdan bu durum son derece anlaşılabilir. Bu jeopolitik gerçeklik son iki yüz yıldır Türk – Rus ilişkilerini belirleyen en önemli faktörlerden birinin coğrafya olduğunu göstermektedir. Denilebilir ki, Türk Rus ilişkileri coğrafyanın tahakkümü altında gelişmiştir. Jeopolitiğin '**coğrafya politikayı belirler**' varsayımı Türk-Rus ilişkilerinde çok net biçimde kendini gösterme imkânı bulmuştur. Rusya ne vakit genişleme evresine girse, yolu Türkiye'ye veya Türkiye'nin jeopolitik çıkarlarını doğrudan ilgilendiren coğrafyalara mutlaka düşmektedir.

¹ Bir diğer yayılma güzergâhı olan Orta Asya'ya bu yazının konusu olmadığı için değinmedik.

Bu tarihsel – jeopolitik gerçeklik Kafkasya’dan Balkanlar’a ve Ortadoğu’ya kadar uzanan geniş coğrafyadaki temel uyuşmazlık alanlarının hemen hepsinde Türkiye ve Rusya’nın karşıt tezleri savunması sonucunu doğurmuştur. Dağlık Karabağ, Gürcistan, Kırım, Bosna-Hersek, Kosova, Suriye gibi sorunlu alanların hepsinde Türkiye ve Rusya’nın çıkarlarının çatıştığını ve buna mukabil birbirlerine karşı konumlandıklarını söylemek yanlış olmaz. Suriye’de yaşanan olaylar bu boyutlara gelmeden ve Rusya Esad rejiminin talebi üzerine Suriye’de hava operasyonlarına başlamadan evvel; zikredilen uyuşmazlık alanları üzerinde yaşanan jeopolitik çıkar çatışmalarının iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilememesi için her iki ülke de hassas davranmaya gayret ediyordu. Özellikle de Türkiye, Rusya ile olan ekonomik ve siyasi ilişkilerinin zarar görmemesi adına 2008 yılında Rusya’nın Gürcistan’a müdahalesine ve 2014 yılında Kırım’ı işgal ve ilhak etmesine sert bir tepki vermemeyi tercih etmişti. Suriye meselesinde de her ne kadar iki ülkenin tezleri başından beri farklı olsa da son zamanlara değin bu açıktan ifade edilmiyor ve iki ülke arasındaki ‘stratejik işbirliği’nin zarar görmemesine özen gösteriliyordu. Fakat Rusya’nın Suriye’deki faaliyetlerinin Türkiye’nin bu ülke üzerindeki çıkarlarını tehdit ediyor olması, tüm uyarılara ve taleplere rağmen Türkiye-Suriye sınırında Rus savaş uçaklarının defaatle hava sahası ihlali yapması ve son olarak da Rus jetlerinin Türkiye sınırına yakın Türkmendağı bölgesindeki Türkmen muhalif gruplara yönelik hava operasyonları 24 Kasım tarihinde sınır ihlali yapan bir Rus SU-24 uçağının düşürülmesiyle sonuçlandı.

Yukarıda kısaca değinilen tarihsel süreç izlendiğinde, 1768 yılında Lehistan’ın başına kimin geçeceği ihtilafının başlattığı Osmanlı-Rusya savaşı ile Suriye’nin gelecekte kimin tarafından ve hangi değerler çerçevesinde yönetileceği üzerine yaşanan anlaşmazlıktan kaynaklanan bugünkü Türkiye-Rusya gerilimi arasında jeopolitik ve stratejik bir devamlılığın bulunduğunu söyleyebiliriz. Elbette burada dönemsel şartların ve liderler düzeyinde bireysel faktörlerin politikalara kısmî etkisini reddediyor değiliz. Fakat bugün yaşanan gerilim, bireysel inisiyatiflerin bir sonucu olmaktan ziyade, tarihin ve coğrafyanın bir hükmü neticesinde meydana gelmiştir. Bu sebepten dolayı, Rusya gibi ülkelerle ikili ilişkilerin inşasında tarihî ve milli hafızayı ve jeopolitik gerçeklikleri göz önünde bulundurmak ve özellikle de bu gibi ülkelere karşı tek taraflı bir bağımlılık yaratmamaya özen göstermek son derece önemlidir. Öte yandan, bu hususlara hassasiyet gösterilmesi kaydıyla, Rusya ile ilişkilerimizin stratejik ve ekonomik bakımından gerçekçi bir temelde, olabildiğince iyi noktalarda getirilmesinin de her iki ülkenin yararına olacağı şüphesizdir.